

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КАТУВАННЯ

Будучи одним із елементів складу злочину суб'єктивна сторона становить собою внутрішній бік (прояв) суспільно небезпечного діяння, завдяки якому встановлюються та з'ясовуються психічні процеси свідомості винної особи під час вчинення нею злочину. Загальновідомо, що її ознаками є вина, мотив, мета та емоційний стан [1, с. 17]. При цьому в різних злочинах суб'єктивна сторона виявляється неоднаково, що впливає на обсяг і межі розуміння цього елемента складу злочину. За нашим переконанням, досить специфічні риси має суб'єктивна сторона катування, оскільки цей злочин характеризується надзвичайно складними внутрішніми зв'язками, на чому варто зупинитися докладніше.

Передусім проблемним питанням є те, з якою формою та видом вини вчиняється цей злочин. Зокрема, зарубіжний досвід свідчить про досить неоднозначне уявлення законодавців про зміст умислу при катуванні. Так, про дві форми вини (умисел і необережність) катування згадує КК Австрії (абз. 1 і 2 § 92). Аналогічна ситуація й у КК ФРН, де цей злочин може вчинятися як умисно, так і з необережності (принаймні це впливає з альтернативної конструкції «зловмисно нехтує своїм обов'язком щодо піклування про...»), КК Польщі, КК Туреччини тощо. Також про змішану форму вини при катуванні згадує КК Франції та КК Сан- Марино. Попри це, виходячи з положень ст. 1 Конвенції ООН проти катувань, цей злочин передбачає «будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисно (підкреслено нами. - автор) заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне». Отже, міжнародні стандарти орієнтують на те, що катування - це виключно умисний злочин. Однак, окремі вітчизняні дослідники, погоджуючись з тим, що катування вчиняється умисно, чомусь переважно не конкретизують вид вини цього злочину [2, с. 46] або безпелаяційно стверджують, що катування можна вчинити і з непрямым умислом [3, с. 254].

Вважаємо, що така ситуація навряд чи є виправданою, їй бракує конкретики та наукової обґрунтованості. Якщо у ст. 127 КК України прямо вказано на спеціальну мету катування, то слід зробити висновок, що даний злочин вчиняється тільки з прямим умислом, оскільки теоретично не можливо, щоб винний застосовував тортури з непрямым умислом, але мав чітко сформовану та визначену мету. Оскільки катування є злочином з матеріальним складом, для якого необхідним є настання суспільно небезпечних наслідків, варто уточнити, що інтелектуальний момент прямого умислу при його вчиненні полягає в тому, що винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій) та передбачає настання для потерпілого (іншої особи) суспільно небезпечних наслідків - заподіяння йому сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання. Вольовий момент прямого умислу при катуванні полягає в тому, що винний, через застосування насильства, бажає заподіяти потерпілому (іншій особі) сильний фізичний біль або фізичне чи моральне страждання.

Також актуальним питанням на практиці, на наш погляд, є встановлення умислу винного на заподіяння потерпілому при катуванні сильного фізичного

болю або фізичного чи морального страждання. Зокрема, надзвичайно складно не тільки встановити фізичний больовий поріг, а й факт того, що фізичний біль був сильним. При цьому медицині відомо, що люди мають абсолютно різні больові пороги: одні легко, терпимо чи прийнятно переносять відповідні фізичні впливи, а для інших - це надзвичайно важко і навіть незначний фізичний вплив, на який дуже часто нашаровується психологічна складова (самонавіювання того, що ось-ось має статися щось жахливе), може викликати нестерпний біль. Не слід також забувати про те, що больовий поріг залежить від різних факторів: індивідуальної здатності переносити неприємні відчуття, яка формується на генетичному рівні; природи (конституції) людини; віку; стану особи (алкогольне сп'яніння, стомленість і т.ін.) тощо. За сучасних умов визначити больовий поріг можливо лише за допомогою спеціального пристрою - альгезиметра, що працює за таким принципом: особі поступово збільшують силу електричного струму, фіксуючи співвідношення показників тиску, нагрівання певних ділянок шкіри (відбувається моніторинг реакції організму людини на подразники, через що і визначається поріг больової чутливості). Але хіба можна беззаперечно стверджувати, що винний в момент вчинення катування чи якогось іншого насильницького злочину, поєднаного з фізичним впливом на особу, має чітке уявлення про те, якого ступеня болю він хоче спричинити потерпілому та як дійсно потерпілий його сприймає? За нашим переконанням позитивна відповідь у цьому випадку неможлива, оскільки точну відповідь щодо встановлення сильного фізичного болю може дати лише спеціальний вимірювальний пристрій. Отже, проблема доведення умислу при катуванні залишається до кінця не вирішеною.

Поряд з виною ключова роль при з'ясуванні сутності суб'єктивної сторони складу катування належить меті. Метою будь-якого злочину є уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння [4, с. 8485]. Завдяки меті визначається той ідеальний образ (картина) бажаного майбутнього результату, на яке спрямовується конкретне суспільно небезпечне діяння. Мета катування (ч. 1 ст. 127 КК України) включає чотири ключові компоненти, зокрема: 1) «з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у т. ч. отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання»; 2) «з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним чи іншою особою або у скоєнні яких він або інша особа підозрюється»; 3) «з метою залякування його або інших осіб»; 4) «з метою дискримінації його або інших осіб».

Однак, визначена у ч. 1 ст. 127 КК України мета катування: по-перше, не зовсім узгоджується з положеннями Конвенції ООН проти катувань; по-друге, сформульована досить складно, що зумовлено: а) підпорядкуванням однієї мети іншій, коли йдеться про мету примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі; б) тим, що відповідна мета може бути досягнута шляхом впливу на потерпілого і через іншу особу; в) тим, що коли йдеться про ту чи іншу мету, наприклад, примушування до вчинення дій або покарання за відповідні дії, то у цьому випадку винний також може примушувати потерпілу чи іншу особу утриматися від виконання таких дій або покарати цих осіб за вчинену бездіяльність (однак, на нашу думку, окремої вказівки на категорію «бездіяльність» у ч. 1 ст. 127 КК України давати не потрібно, оскільки міжнародні норми прямо не вимагають цього, обмежуючись згадуванням лише про «дію»). При цьому негативним чинником є те, що на практиці суди не завжди чітко визначають мету катування, вказуючи у вирокі практично увесь спектр компонентів мети цього злочину.

З урахуванням міжнародного досвіду, а також задля усунення проблем, що існують у національному кримінальному законодавстві та правозастосовній практиці, пропонуємо більш досконале визначення мети катування: «з метою отримати від потерпілого або іншої особи відомості чи визнання, або покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, або залякати чи примусити його чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, а також з метою дискримінації будь-якого характеру, - «На наш погляд, така конструкція має декілька позитивних рис, зокрема: набагато зменшує зайву законодавчу вказівку на термін «мета»; усуває невиправдане підпорядкування однієї мети іншій; більш повно відповідає положенням ст. 1 Конвенції ООН проти катувань, де дається визначення поняття «катування»; спрощує застосування норми про катування.

Сподіваємося, що підняті у цій статті проблемні питання прикладного характеру щодо особливостей суб'єктивної сторони катування сприятимуть активізації законотворчої роботи у напрямку удосконалення кримінальної відповідальності за цей злочин.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. - К. : Юрінком Інтер, 2016. - 1064 с.
2. Кримінальне право України: Особлива частина : [підручник] / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. - 4-те вид, переробл. і допов. - Х. : Право, 2010. - 608 с.
3. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. Видання восьме, перероблене та доповнене / Відп. ред. Є. Л. Стрельцов. - Х. : Одіссей, 2012. - 904 с.
4. Волков Б. С. Проблема воли и уголовная ответственность / Волков Б. С. - Казань, 1965. - 152 с.